

Pomogáts Béla

Az írószövetség a forradalomban

Irodalom és forradalom

■ Az, hogy a magyar forradalmak (és szabadságharcok) az irodalom világában kialakult „tektonikus” mozgásokkal veszik kezdetüket, hogy azután nem sokkal később ugyancsak az irodalom kényszerüljön tragikus búcsút venni a szinte minden esetben egy idegen hatalom fegyvereivel levert szabadságharc eszményeitől, és nemzetstratégiai küldetéseként őrizze meg az általuk képviselt történelmi ideálokat, szóval mindez nem ritka jelenség a nemzet történetében. A Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharcot a szegénylegények kesergői készítették elő, majd történetét és tanulságait a fejedelem emlékiratai összegezték; a negyvennyolcas forradalomhoz vezető utat Vörösmarty Mihály és Petőfi Sándor (meg mások) írásai jelölték ki, majd zárták le; az 1918-as „őszirózsás” forradalom szellemi és morális előjátékát Ady Endre, Babits Mihály, Juhász Gyula, Kassák Lajos és mások írásaiban találhatjuk meg, tanulságait Babits, Kosztolányi, Móricz Zsigmond írásai foglalták össze, és természetesen az 1945-ös országos újrakezdéshez (ámbar ezt nem nevezném forradalomnak) vezető utat is olyan írók jelölték ki, mint József Attila, Ilyés Gyula, Németh László és Déry Tibor. Az akkor ígéretesen induló újrakezdés erőszakos és tragikus elrekesztését is írók mutatták be, többnyire 1956 ismét „forradalmi” tavaszától kezdve, midőn már szinte nyíltan lehetett beszélni a Rákosi-rendszer bűneiről, és meg lehetett szólaltatni a szükséges változtatások feladatait és reményeit.

Az ötvenhatos forradalom és szabadságharc eszményeitől és hőseitől, reményeitől és vértanúitól ugyancsak versek, elbeszélések, regények vettek végső búcsút, olyan versekre gondolok, mint Füst Milán *Szózat a sírból*, Sinka István *Ének Ső Karácsonyára*, Kassák Lajos *Egy fal árnyékában*, Vas István *Mikor a rózsák nyílni kezdtek*, Juhász Ferenc *Egy eposz első sorai*, Nagy László *Karácsony, fekete glória* vagy éppen az emigrációból hazatekintő Márai Sándor *Mennyből az angyal* –, *menj sietve* című versei és még sok hasonló költemény.

Irodalmunk példákkal szolgálhat, és nemcsak a magyar költészet, hanem az elbeszélő irodalom és az esszéirodalom is. Így Tamási Áron, Déry Tibor, Németh László, Örkény István és mások írásai hiteles szavakkal és mindig megrendüléssel számoltak be a magyar forradalom napjairól és a nemzeti tragédiával felérő végső vereségről.

Most persze nem 1956 irodalmáról (és az irodalom emlékezetében betöltött szerepéről) kívánok beszélni, hanem az írószövetség akkori küzdelmeiről. A Magyar Írók Szövetségéhez (ahogy akkoriban nevezték) az ötvenhatos esztendő eseményei kapcsolódtak. Az írószövetség 1953-tól kezdve, midőn Nagy Imre kormánya kerülése reményeket ébresztett arra, hogy az ország megszabadul attól a nemzetellenes rendszertől, amelyet Rákosi Mátyás és Gerő Ernő rémuralma jelentett, akárcsak az újságíró-szövetség és az egyetemek, a történelmi változások műhelyei voltak. Az úgynevezett „íróellenzék” kialakulása, a népi írók mozgaloma neves képviselőinek mindinkább erősödő szerepvállalása az irodalmi életben, a „nyugatos irodalom” korábbi reprezentánsainak a visszatérése, vagy éppen a fiatalabb írónemzedék jeleseinek a fellépése mind azt igazolta, hogy a magyar irodalom – kifejezetten a saját erejéből – megszabadult attól a kényszerzubbonytól, amelyet a sztálinista diktatúra erőltetett rá, és a rá jellemző hagyományos felelősségtudattal, az európai szellemi, morális és politikai értékek szerint kívánja alakítani nemcsak az irodalom, hanem az ország életét is.

A magyar forradalom rövid időre szabott történetének voltak nevezetes napjai; ezek a történelmi események menetében valamilyen fordulópontot jelentettek. Az alábbiakban ezeknek az egymást követő fordulópontoknak a rendjében szeretném bemutatni a történelmi napok eseményeit, azokat az eseményeket, amelyek az írószövetség történetében meghatározó szerepet kaptak.

Október 23-a

Az írószövetség vezetősége október 22-én (hétfőn) telefonon értesült arról, hogy az egyetemi hallgatók másnapra tüntetést terveznek a Petőfi- és a Bem-szobor előtt, hogy kifejezzék együttérzésüket a társadalmi megújulásért küzdő lengyel diákokkal és munkásokkal. Ezt a demonstrációt, az akkor szárnyra kapott hírekkel ellentétben, nem az írószövetség szervezte. A szövetség ennek ellenére nem kívánt elzárkózni a részvétel elől, sőt, amikor híre jött, hogy a pártvezetés be akarja tiltani a tüntetést, küldöttséget menesztett a pártközpontba, ahol a Petőfi Kör kiküldöttjeivel együtt javasolta a felvonulás engedélyezését, illetve azt, hogy maga a pártvezetés álljon a tüntető menet élére. Egyszersmind a szövetség elnöksége egy levelet és egy kiáltványt fogalmazott; a nyílt levél a Lengyel Írók Szövetségének szólt, és a magyar íróársadalom szolidaritását fejezte ki: „Barátaink! A harc, melyet a szabadságért, a demokráciáért, a nép jólétéért és a nemzeti politika érvényesüléséért a lengyel munkássággal és minden haladó erővel közösen vívtatok, győzelmet aratott. Mi, magyar írók, kezdetől fogva nagy rokonszenvvel figyeltük küzdelmeteket, s most büszke örömmel tölt el, hogy közös reményeink nálatok már kezdenek megvalósulni. Megfogadjuk: mindent megteszünk azért, hogy hazánkban is végső győzelmet arassanak a leninizmus, a humanizmus eszméi. Biztosítunk benneteket, hogy elszántan ellene szegülünk mindenfajta restaurációs kísérletnek, s nem kíméljük erőnket mindaddig, amíg népünk a szabadság és a boldogulás útjára nem lép, s amíg teljes mértékben helyre nem áll nemzeti becsületünk és méltóságunk. Harcunkat veletek – és az egész lengyel néppel – közösen akarjuk vívni, támogatni fogunk benneteket, és támogatástokat kérjük.”

A magyar írók kiáltványa című felhívás a tüntető egyetemi ifjúsághoz szólt, ezt a Bem-szobornál Veres Péter olvasta fel. Mindkét szöveg az *Irodalmi Újság* különkiadásaként is megjelent. Az írószövetségi kiáltvány nemzeti függetlenséget és szocialista demokráciát követelt, összhangban az egyetemi ifjúság tizennégy pontos követelésével:

„Történelmi sorsfordulóhoz érkeztünk. Ebben a forradalmi helyzetben csak akkor tudunk helytállani, ha az egész dolgozó magyar nép fegyelmezetten, egy táborba tömörül.

A párt és az állam vezetői mindeddig nem adtak életképes programot. Ezért azok a felelősök, akik a szocialista demokrácia kibontakoztatása helyett konokul a Sztálin- és Rákosi-féle terrorrendszer visszaállítására szervezkedtek és szervezkednek.

Mi, magyar írók a következő hét pontban fogalmaztuk meg, mit kíván a magyar nemzet.

1. Önálló nemzeti politikát a szocializmus eszméje alapján. A lenini elvek szerint rendezni kell a viszonyunkat valamennyi országgal, mindenekelőtt a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal. Felül kell vizsgálni az államközi egyezményeket és a gazdasági szerződéseket, a nemzetek egyenjogúsága jegyében.

2. Véget kell vetni a népek barátságát zavaró nemzeti-ségi politikának. Azt akarjuk, hogy barátságunk szövetségeseinkkel, a Szovjetunióval, a népi demokratikus országokkal őszinte és igaz legyen. Ez csakis a lenini elvek megvalósításával lehetséges.

3. Nyíltan fel kell tárnai az ország gazdasági helyzetét. A válságból csak akkor tudunk kijutni, ha a munkásság, a parasztság és az értelmiség végre az őt megillető szerephez jut az ország politikai, társadalmi és gazdasági életének irányításában.

4. Az üzemeket a munkások és a szakemberek vezessék. Újjá kell formálni a jelenlegi bér- és normarendszert, a megalázó társadalombiztosítást stb. A szakszervezetek legyenek a magyar munkásosztály valóságos érdek-képviseleti szervezetei.

5. Új alapokra kell helyezni parasztpolitikánkat. Mind a termelőszövetkezetekben, mind az egyéni gazdaságokban biztosítani kell a parasztság önrendelkezési jogát. Meg kell végre teremteni a szövetkezés önkéntességének politikai és gazdasági feltételeit. Fokozatosan át kell térni a mostani begyűjtési és adózási rendszerről a szabad, szocialista termelést és árucserét biztosító rendszerre.

6. Mindennek a feltétele az, hogy a párt és az állam vezetésében alapvető szerkezeti és személyi változások történjenek. El kell távolítani közéletünkéből a restaurációra törekvő Rákosi-klikket. Méltó helyére kell állítani Nagy Imrét, a tiszta és bátor kommunistát, akiben a magyar nép megbízik. Továbbá mindazokat, akik az elmúlt években következetesen harcoltak a szocialista demokráciáért. Ugyanakkor határozottan fel kell lépni minden ellenforradalmi szándék és kísérlet ellen.

7. A kibontakozás megköveteli, hogy a Hazafias Népfront a magyar társadalom dolgozó rétegeinek politikai képviselete legyen. Választási rendszerünket olyanná kell formálni, hogy az megfeleljen a szocialista demokrácia követelményeinek. Az országgyűlésbe, a tanácsokba és minden önkormányzati szervbe a nép szabadon, titkosan válassza meg képviselőit.

Hisszük, hogy szavunkban a nemzet lelkiismerete szólt meg.”

Számos író volt jelen a tüntető menetben, a Bem-szo-

bornál, az Országház előtt, végül a Rádió épületénél, ahol az államvédelmi erők sortüzet adtak le az egyetemisták tizenégy pontjának nyilvánosságra hozatalát követelő tömegre. Miután a tüntetők a kivonuló rendőr- és honvédségi alakulatoktól fegyvert szereztek, s viszonozták a tüzet, kitört a fegyveres felkelés. Közben az írószövetség székházában egymást követték a tanácskozások, az elnökség tagjai telefonon a Központi Vezetőség azonnali összehívását sürgették, majd küldöttséggel keresték fel a pártvezetőséget, hogy javaslatokat tegyenek a súlyos helyzet megoldására. Követelték Gerő Ernő távozását, Nagy Imre miniszterelnöki kinevezését, majd amikor ez a második követelés teljesült, október 24-én a következő felhívást adták közre: „Mi, magyar írók mélységes fájdalommal éljük át a nemzet mostani véres óráit. Leghőbb kívánságunk, hogy szűnjék meg a vérontás. Ennek érdekében a kormánynak azt javasoljuk, hogy a karhatalom ma 14 órakor szüntesse be hadműveleteit. [...] Tegyék ezzel lehetővé, hogy a szovjet fegyveres erők visszavonulhassanak állomáshelyükre, és a kormány tárgyalásokat kezdhesen a Szovjetunió kormányával a szovjet hadsereg hazánkából megfelelő időpontban történő kivonására. Javasoljuk továbbá a kormánynak: adjon azonnal világos, nemzeti programot. E programban legyenek benne a következők: Biztosítsuk a teljes nemzeti függetlenséget! Állítsuk fel a munkás önkormányzatot az üzemekben, és gyökeresen változtassuk meg bér- és normarendszerünket! Állítsuk végre talpra a magyar mezőgazdaságot, mégpedig úgy, hogy engedjük szabadon fejlődni az egyéni parasztgazdálkodást is. Biztosítsuk a teljes demokratizmust, a tömegek önkormányzatát és ellenőrzését az állami élet minden terén. E program végrehajtásának politikai feltétele a magyar írók véleménye szerint: Gerő Ernő lemondása az első titkári tisztségről. Alakuljon meg a széles nemzeti összefogás kormánya, minden demokratikus erő bevonásával, Nagy Imre elvtárs vezetésével. Végül arra szólítjuk fel az ország lakosságát: tűzze ki a gyászlobogókat a harcokban elesett honfitársaink emlékére. Mi, magyar írók fogadjuk, hogy kötelező, nagy nemzeti hagyományainkhoz híven, állhatatosan és minden erővel továbbra is támogatjuk dolgozó népünk minden jogos követelését.”

Egy nappal később az írószövetség elnöksége újabb küldöttséget menesztett a pártközpontba, ez a delegáció Donáth Ferencsel és Losonczy Gézával, majd Nagy Imrével tárgyalt, s egyetértésre jutott velük a legfontosabb tennivalók meghatározásában. Az írószövetségnek ezeket a követeléseit a *Népszavában* közreadott néhány soros megnyilatkozás foglalta össze:

„Az írók követelése. Teljes amnesztia, az ÁVH tegye le a fegyvert!

Magyarok! Magyar fiatalok! Követeljük:

1. Az ÁVH azonnal szüntesse be a tüzet!

2. Teljes amnesztiát a harcolóknak és a katonáknak!

3. A szovjet csapatok vonuljanak vissza állomáshelyeikre!

4. A rend fenntartását a magyar néphadsereg biztosítsa!

5. Nagy Imre azonnal alakítson nemzeti egységkormányt! Álljon az új kormány a nemzeti mozgalom élére!

6. Minden üzemből válasszák meg a munkástanácsokat!

A magyar írók és művészek”

November 2-a

Ezeket a felhívásokat követve készítették elő az írószövetség taggyűlését, amelyre az időközben bekövetkezett fegyverszünet és a budapesti szovjet csapatkivonás nyugalmasabb légkörében, november 2-án került sor. A taggyűlés megválasztotta az írószövetség Forradalmi Bizottságát, s ennek keretében a szeptemberi közgyűlésen létrehozott elnökséget a következő hat íróval egészítette ki: Féja Géza, Keresztury Dezső, Kodolányi János, Lakatos István, Rónay György és Sinka István. Az ülésről a következő közlemény jelent meg. „A taggyűlés üdvözli és lelkesen helyesli a november 1-jén este elhangzott miniszterelnöki nyilatkozatot: az ország semlegességének kikiáltását, mint a magyar írók régi vágyának teljesülését, a Varsói Szerződés felbontását és a Kormánynak azt a kérését, hogy az ENSZ mostani ülése tárgyalja meg országunk helyzetét. Az írók, mint mindig, most is a nép szavára hallgatnak, meghallották a nagyüzemek és egyes kerületek munkára felhívó határozatában a mélységes nemzeti felelősség szavát. Az ország függetlenségén való örökös mellett ez ma a legfontosabb tennivaló. Az írók minden erővel azon lesznek, hogy tollukkal, szavukkal, személyes példájukkal közreműködjenek a forradalom vívmányainak megőrzésében, a munka megindításában.”

Ugyancsak november 2-án került az utcára az *Irodalmi Újság* „forradalmi száma”, ezt Petőfi *Ismét magyar lett a magyar...* című verse nyitotta meg, utána következtek Kassák Lajos *A diktátor*, Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán*, Kónya Lajos *A magyarokhoz*, Fodor József *Viharban*, Benjámin László *Elesettek*, Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* és Jobbágy Károly *A rádió mellett* című költeményei, Németh László *Emelkedő nemzet*, Pálóczi-Horváth György *Lábhhoz tett fegyverrel*, Déry Tibor *Barátaim*, Bárány Tamás *Levél ősseinkhez*, Szász Imre *Lélekzajlás*, Füst Milán *Levél Thukydidesz modorában az elesett hősök sírja felett*, Szabó Lőrinc *Ima a jövőért*, Tamási Áron

Magyar fohász, Dallos Sándor *Budapesti levél* és Hubay Miklós *Eszméltetés* című prózai írásai, majd mindezt néhány közlemény egészítette ki. Ezen kívül az írók szerepet vállaltak a forradalmi sajtó más kiadványaiban is, így az *Igazság* Lakatos István *A fiatalokhoz* és Sinka István *Üdv néked Ifjúság*, a *Magyar Ifjúság* Dutka Ákos *Ember és magyar*, az *Egyetemi Ifjúság* Jobbágy Károly *Felkelt a nép...*, a *Pécsi Egyetem* Kiss Dénes *Velünk vagy ellenünk* című versét jelentette meg, Szabó Pál és Erdei Ferenc a *Szabad Szóban*, Németh László az *Igazságban* és az *Új Magyarországnak*, Tamási Áron és Féja Géza ugyancsak ez utóbbi lapban nyilatkozott a rendkívüli napok eseményeiről és a múlt tanulságairól.

Ezek közül az irodalmi művek közül most csak kettőt idézek ide. Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán* című versét és Déry Tibor *Barátaim* című írását. Lássuk tehát először Tamási Lajos költeményét: „...Piros a vér a pesti utcán. / Eső esik és elveri, / mossa a vért, de megmaradnak / a pesti utca kövein. // Piros a vér a pesti utcán, / munkások – ifjak vére folyt, / a háromszín-lobogók mellé / tegyetek ki gyászlobogót. // A háromszín-lobogók mellé / tegyetek három esküvést: / sírásból egynek tiszta könnyet, / s a zsarnokság gyűlöletét, // s fogadalmat: te kicsi ország, / el ne felejtse, aki él, / hogy úgy született a szabadság, / hogy pesti utcán hullt a vér.”

És lássuk Déry Tibor vallomásos írását, ez már az író reményei szerint győzedelmes népforradalom vívmányainak „konszolidálására” mint soron következő történelmi feladatra figyelmeztetett: „Barátaim, ha szavamnak van valami hitele, hallgassatok meg: óvjátok meg a forradalmat! Olyan méltósága volt eddig, amilyent csak az igazság adhat eszmének, embernek. Egy dologra figyeljünk most: nem a bosszú órája ütött, hanem az igazságtevésé. Aki bűnös volt, azt bíróság elé kell állítani. De a tévedőket ne kínozzátok, mert ne feledjük el, hogy százezen tévedtek, mert megtévesztették őket. A forradalom győzött, de ha nem adunk neki időt, hogy erőre kapjon, újra elbukhat. El is sikkaszthatják azok, akiknek érdekük. Fogjunk össze: egy hazánk van s egy életünk. Ha szavamnak van valami hitele: fogjunk össze, ne egy-más ellen hadakozzunk! Bízunk a nép erejében és tisztességében. Ne folyjon több vér! Tisztelet a halottaknak.”

Az események igen gyorsan vettek tragikus és veszedelmes fordulatot. Az írószövetség november 2-i taggyűlése még a minél előbbi politikai konszolidáció és az építőmunka megindulása mellett nyilatkozott, a viharfelhők azonban már gyülekezni kezdtek az ország felett. A Magyar PEN Club elnöksége nevében Képes Géza ezért fordult a következő távirattal a PEN Club

Világszövetség londoni központjához november 3-án: „A magyar írók segélykiáltással fordulnak a világ íróihoz. Kérjük, szánjanak időt és fáradságot arra, hogy megtalálják a leghatásosabb módot szabadságunk ügyének támogatására. Hívják fel a világ közvéleményét, hogy a győztes forradalommal kivívott függetlenségünknek és országunk semlegességének megsértése szörnyű katasztrófához vezetne. Sorsunk nem politikai kérdés, hanem élet és halál ügye. A magyar írók teljes egységben arra kérik főtítkárat, hogy mindezt közölje táviratilag a PEN-centrumokkal.”

November 4-e

Ám arra, ami már készülöben volt, csak azok számítottak, akik a legnagyobb pesszimizmussal ítélték meg a világpolitikai fejleményeket. Mint később Erdei Sándor az írószövetség december 28-i közgyűlésén mondotta: „November 3-án, szombaton este mindannyian azzal fektüdtünk le, hogy a következő héten indul a munka, indul a harc, most már nem fegyverrel, hanem az ész és a kéz munkáló erejével. S november 4-én hajnalban ágyúdörögésre ébredtünk.”

A rádióban elhangzott Nagy Imre miniszterelnök utolsó szózata, majd 7 óra 57 perckor Háy Gyula emlékeztetés (angolul, németül és oroszul is közvetített) felhívása a világ értelmiségéhez: „Itt a Magyar Írók Szövetsége. A világ minden írójához, tudósához, minden írószövetségéhez, akadémiájához, tudományos egyesületéhez, a szellemi élet vezetőihez fordulunk segítségért. Kevés az idő. A tényeket ismeritek, nem kell ismertetni. Segítsetek Magyarországon! Segítsetek a magyar népen! Segítsetek a magyar írókon, munkásokon, paraszton, értelmiségi dolgozókon! Segítsetek! Segítsetek! Segítsetek!” A tizenkét napja tartó felkelés a Budapestre bevonuló szovjet páncélosok tüzeiben véget ért.

A szovjet csapatok budapesti bevonulása, a felkelés leverése és a Kádár János vezette kormány hivatalba állítása után az október és november fordulóján létrejött politikai struktúra szétesett: Nagy Imre és csoportja a jugoszláv követségen keresett menedéket, a felújult koalíciós pártok ismét megszüntették tevékenységüket, idővel számos politikus és több író – közöttük Ignóus Pál, Faludy György, Pálóczi-Horváth György, Tűz Tamás, Hattár Győző, Enczi Endre, Szász Béla, Aczél Tamás, Méray Tibor – Nyugatra menekült, mások pedig letartóztatásba kerültek. Megszűntek a korábbi lapok és a felkelés idején megindult újságok is, csupán néhány földalatti lap – így Gimes Miklós, majd Kende Péter szerkesztésében az *Október Huszonharmadika*, illetve Gáli József és

Obersovszky Gyula szerkesztésében az *Élünk* – próbálta meg ébren tartani a népfelkelés szellemét. Az írószövetség november 12-én hallatott ismét magáról, amikor a Magyar Tudományos Akadémia, a Zeneművészek, a Színházművészek, a Filmművészek, az Építőművészek, a Képző- és Iparművészek Szövetsége, a Magyar Rádió, a Magyar Távirati Iroda, az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság és a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága vezetőségeivel együtt a következő nyilatkozatot adta ki:

„Kialtvány. A magyar értelmiség az ország népéhez!

A magyar nép az elmúlt hetekben bennünket is magával ragadó szenvedéllyel és egységben nyilvánította ki akaratát. Amíg új, békés akaratnyilvánításra módot nem adnak neki, ehhez nekünk, íróknak, művészeknek, tudósoknak, értelmiségieknek bármit hozzáfűzni, ezen alkudni sem szándékunk, sem jogunk.

A nemzeti szabadságharc vívmányai alapján tehát a magyarság életének jövőndő képét a következő pontokban jelöljük meg:

1. Magyarország minden idegen hatalomtól független, semleges ország legyen. Ennek feltétele: a szovjet csapatok hagyják el az országot.

2. Magyarország társadalmi és gazdasági rendszere a demokratikus eszközökkel felépített szocializmus legyen a nemzeti sajátosságok figyelembevételével, érvényben tartva az 1945-ös földreformot és a gyárak, nagyüzemek, bányák, bankok társadalmi tulajdonba vételét.

3. Magyarország vállalja ENSZ-tagságával járó összes kötelezettségeit s él annak jogaival.

4. A magyar állam minden polgárának biztosítva legyen az emberi szabadságjogok teljessége.

5. Jelen történelmi helyzetünkben a csak pártérdekek szerint való gondolkodás nem szolgálja a szabadságharc legnagyobb kincsét, a nemzeti egységet. Az írószövetség és az alábbi szervezetek éppen ezért a magyar munkássággal, parasztsággal és a forradalmi ifjúsággal vállalnak sorsközösséget. A közvetlen kibontakozás feladatait az ő demokratikusan megválasztott szerveikkel együttműködve kívánjuk munkálni.

6. Rendkívüli helyzetünkben különös hangsúllyal kívánjuk felemelni szavunkat minden egyéni és hatósági terror, vagy önkény, továbbá a múlt diktatórikus eszközeinek visszaállítására, visszacsempészése ellen. Kívánjuk, hogy a törvényes igazság érvényesüljön. A bűncselekménnyel terhelteket a bíróság előtt, nyílt tárgyalásokon kell felelősségre vonni.”

November 17-e

Az írószövetség vezetősége aggodalommal értesült arról, hogy a szovjet haderő a fegyveres harcokban elfogott fiatalok egy részét szovjet területre szállította át. Ennek az aggodalomnak a jegyében tiltakozó nyilatkozatot adott közre a magyar szellemi élet több mint száz neves képviselője, közöttük Kodály Zoltán, Ferencsik János, Veres Péter, Németh László, Déry Tibor és Háy Gyula. Ez az állásfoglalás a nyugati sajtóban is megjelent: „Mi, Magyarország értelmiségi dolgozói, régi őseinkhez méltóak akarunk maradni és egyetértünk a magyar szabadságharc hőseivel. Magunkra vállaljuk szavaink összes következményeit: letartóztatást, deportálást és, ha kell, a halált. Ünnepelesen tiltakozunk: ne deportálják férfiainkat, fiataljainkat. Követeljük, hogy engedjétek szabadon azokat, akiket már elhurcoltak. Azonosítjuk magunkat a vádakkal: mi is harcosok vagyunk Magyarország szabadságáért és függetlenségéért. Egy szabad és erős Magyarországgal a Szovjetunió jó szomszédi kapcsolatban élhetne, egy megszállt és leigázott Magyarországgal azonban sohasem. Mi nem akarjuk a régi szociális rendszer helyreállítását. Van annyi erőnk, hogy megvédjük a parasztok és munkások rendszerét. Velük és értük akarunk a jövőben élni.”

Hasonló állásfoglalást fejezett ki az elnökségnek a szovjet írószövetséghez intézett november 17-i távirata: „Az igazság és az aggodalom hangján szólunk Önökhöz. A magyar nép szabadságharcot vívott a demokratikus jogokért, és azzal a céllal, hogy a szocializmust a maga nemzeti formájában építhesse tovább. Ezt a célt olyan tények veszélyeztetik, amelyekről röviden értesíteni fogjuk Önöket. Eme veszélyeztető tények közül most csupán azt az egyet akarjuk kiemelni, hogy ifjúságunk elhurcolása és szellemi életünk egyes tagjainak letartóztatása, az elhurcolt ifjak nyilvánvaló deportálása megkezdődött. Népünk feljajduló szavával kérjük, hogy győzzék meg népüket, pártjukat és kormányukat az elhurcolások és deportációk azonnali beszüntetéséről. Hiszünk abban, hogy kiáltó szavunkat megértik és rögtön cselekedni fognak.”

Néhány nappal később az elnökség küldöttséget bízott meg, hogy tárgyaljon a magyar karhatalom, illetve a szovjet csapatok parancsnokságával a deportálások megszüntetése érdekében; a tárgyalások eredményeiről az írószövetség nyilatkozatot jelentetett meg. Ebben a többi között a következők voltak olvashatók: „A küldöttség nyíltan feltett kérdéseire mind a szovjet, mind a magyar hatóságok képviselői – Sepilov külügyminiszter szavaira is hivatkozva – ígéretet tettek, hogy a magyar lakosság

köréből történt letartóztatások ügyében a legmesszebbmenő törvényességet fogják érvényre juttatni. Senkit az ország területéről el nem visznek, senkit a felkelésben való részvételért nem üldöznek. Az elfogottak ügyét a lehető legrövidebb idő alatt kivizsgálják, a közönséges büntettel terhelteket, vagy azokat, akiket november 10-e után még fegyveres cselekedeten értek, a magyar hatóságoknak adják át, hogy a magyar törvények szerint folytassák le ügyüket, a többieket rövid úton szabadon bocsájtják... A Szovjet Parancsnokság képviselői kérték az írószövetséget, hogy minden tudomására jutó hibás vagy kétes esetet azonnal közöljön a Parancsnoksággal kivizsgálás, illetve jóvátétel céljából.” Ugyanez a nyilatkozat, csatlakozva a Nagy-budapesti Központi Munkástanács november 16-i és 21-i határozataihoz, foglalkozott a sztrájkjog kérdésével, illetve a munka újrakezdésének feltételeivel.

November 19-én szovjet újságírók egy csoportja látogatást tett az írószövetség székházában, ahol beszélgetéseket folytatott, majd ezekre a beszélgetésekre hivatkozva A. Romanov aláírásával olyan közlemény látott napvilágot a *Lityerturnaja Gazetában*, amely eltorzította a magyar írók véleményét. Az írószövetség tiltakozó levél elküldésére kényszerült, e levél azonban, sajnos, válasz nélkül maradt. Tiltakozó táviratot kellett küldenie az írószövetségnek válaszul arra a nyilatkozatra is, amelyet Bölöni György és Illés Béla jelentetett meg a magyarországi eseményekről a *L'Humanité* és a *Les Lettres Françaises* című lapokban. A tiltakozás a következőket állapította meg: „A Magyar Írók Szövetségének elnöksége közli, hogy Illés Béla és Bölöni György cikkei legfeljebb néhány magyar író véleményét fejezik ki, nincs joguk arra, hogy a magyar írók összessége nevében beszéljenek. Sajnáljuk, hogy a haladó francia sajtó, a tények hiányos ismeretében, olyan nyilatkozatoknak adott helyet, amelyek ellentmondanak az igazságnak s eltorzítják a tényeket.”

Látogatást tett az írószövetségben André Stil francia kommunista lapszerkesztő, aki arról értesítette a szövetség vezetőit, hogy a francia írók Nemzeti Bizottsága – Aragon, Sartre, Vercors és mások aláírásával – november 6-án táviratot küldött Kádár János miniszterelnökhöz, és ebben az írók szabadságjogainak tiszteletben tartását kérte: „Alulírottak, mint az Írószövetség Nemzeti Bizottságának vezetősége bár alaposan megosztott véleményrel a magyarországi jelenlegi események értelmezésében, összeülnek, mint hasonló esetekben tenni szokták, miután a kultúra megvédéséről van szó, hogy arra kérjük Kádár miniszterelnököt, mentse meg a jövőt és biztosítsa a magyar írók és értelmiségiek életét, fizikai szabadságát

és erkölcsi érdekét, bármi volt is a szerepük és felfogásuk a hazafiúi kötelességről, mert bizonyos részben az emberi kultúra képviselőiről van szó. Kívánják, hogy minden értelmiségi és minden értelmiségi szervezet, kelettől nyugatig, ilyen értelemben közbenjárjon érdekükben.”

Erre a táviratra Veres Péter elnök a következő távirattal válaszolt: „November 28-án André Stil úrtól értesültünk arról a táviratról, amelyet Önök november 6-án Kádár János miniszterelnökhöz intéztek a magyar írók fizikai és erkölcsi biztonsága érdekében. Köszönetünket fejezzük ki ezért. Kései válaszunknak az az oka, hogy nálunk a sajtó nem közölte az Önök táviratát, így mostanáig nem tudtunk róla. Reméljük, hogy az Önök baráti közbenjárása jó hatással lesz az eddig eltűnt, illetve letartóztatott magyar írók ügyére. Eltűnt illetve letartóztatott íróink a következők: Lukács György, Újhelyi Szilárd, Erdei Ferenc, Sándor András. Baráti üdvözzellet.”

December 4-én az írószövetség küldöttsége Krishna Menon indiai diplomatával tárgyalt, aki azért tartózkodott Budapesten, hogy kipuhatlja egy esetleges politikai kompromisszum lehetőségét. Az írószövetség elnöksége kapcsolatba lépett a budapesti munkástanáccsal és a szakszervezetekkel, illetve az egyetemi ifjúság szervezetével: az újjáalakult MEFESZ-szel (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége), s levélben tiltakozott Kádár Jánosnál és Münnich Ferencnél azok ellen a rágalmak ellen, amelyeket Dobi István és főként Marosán György terjesztett, amikor „ellenforradalmi” tevékenységgel vádolta meg az irodalmi életet. Az elnökség megpróbált közbenjárni a letartóztatásba került írók – Eörsi István, Fekete Gyula, Gáli József, Lükő Gábor, Molnár Zoltán és Sándor András – érdekében is, a szabadon bocsátásukért tett lépések azonban nem jártak eredménnyel.

Végül az elnökség levélben tiltakozott Kádár János miniszterelnöknél amiatt, hogy a Lapkiadó Vállalat megszüntette az irodalmi folyóiratok megjelentetését. A szövetség az időközben létrehozott Tájékoztatói Hivatalnak ugyancsak levelet küldött, s kérte a korábbi lapok újraindítását, illetve a *Magyar Orfeusz* és a *Magyar Írás* című új folyóiratok engedélyezését. Emellett az írószövetségre hárult a munka és jövedelem nélkül maradt írók támogatása, a vidékről beérkezett élelmiszersegélyek elosztása: december folyamán nagyjából ez a feladat kötötte le a szövetség munkatársait.

December 28-a

Mindezek után a szövetség december 28-án összehívott közgyűlése drámai helyzetben ült össze. December 8-án

több ezer munkás tüntetett Salgótarjánban, a megmozdulást a karhatalom fegyverrel oszlatta fel, az erőszaknak igen sok halálos áldozata volt. Ezt követve a munkástanácsok általános sztrájkfelhívást adtak közre, a kormány viszont válaszul betiltotta e tanácsok, közöttük a Nagybudapesti Központi Munkástanács tevékenységét. December 11-én letartóztatták a munkástanácsok vezetőit, törvényen kívül helyezték a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsát, s rendeletet adtak ki a rögtönbíráskodás bevezetéséről. Két nappal később egy újabb törvényerejű rendelet internálótáborokat állított fel, és bevezette a gyülekezési tilalmat. Az országban és különösen a fővárosban elszabadultak a szenvedélyek, a néptömegek és természetesen az értelmiség körében elkeseredés uralkodott, az új kormány letett a társadalomban zajló konfliktusok tárgyalásos rendezéséről, a hatalomba került politikai erők nagy része pedig a tömeges megtorlásban látta a rendkívül súlyos helyzet rendezésének előfeltételét.

A rendőrhatalom engedéllyel összehívott közgyűlés tulajdonképpen csak arra vállalkozott, hogy áttekintse az elmúlt két hónapos időszak eseményeit, és kifejezésre juttassa azokat az eszméket és elveket, amelyeket a magyar írói társadalom döntő többsége egyértelműen elfogadott. A közgyűlésen Veres Péter elnökölt, az elnökség beszámolóját Erdei Sándor főtítkárral adta elő. „Ez a két hónap – kezdődött a beszámoló – nagy és nehéz idő nemzetünk történetében. Beszámolómnak nem lehet célja, hogy átfogja és megmérje ezt az időt. Irodalmunk az utóbbi esztendőben ugyan már egyre érthetőbb szóval vallotta és vallja magát a nemzet lelkiismeretének, s a magyar írók az október 23-án indult nemzeti demokratikus felkelésben együtt éreztek és együtt gondolkodtak a megmozdult néppel. Az írószövetség elnöksége a forradalmi mozgalom minden fontos pontját nyilatkozatban fogalmazta meg, és ha mód volt rá, nyilvánosságra hozta véleményét az eseményekről és a kibontakozás útjáról. Így az elnökség tevékenységének mostani áttekintése látszólag szükségképpen léphetne fel azzal az igénnyel, hogy átfogóan, történelmileg értékelje a népmozgalmat és a felkelést.” Ez utóbbi feladatra Erdei nem vállalkozott, csupán az írószövetség két hónapos tevékenységének krónikáját készítette el.

Erdei beszámolóját követve az elnökség nevében Tamási Áron terjesztette a közgyűlés elé a *Gond és Hitvallás* című „ünnepélyes állásfoglalást”. Ebből szeretnék idézni néhány gondolatot. „Egy ezredév alatt – hangzottak Tamási Áron szavai – sok zivatar verte nemzetünket. De a zivatarok borújában is két fény mindig hű maradt hozzá. Egyik a nemzet csillaga, mely vészek idején is áttört

fényével a homályon: a másik pedig virrasztó költőink fáklyafénye, mely a magyarság számára ma is tanítás. Számunkra több is annál, mert kötelező örökség. [...] A nemzeti függetlenség és a társadalmi rend demokratikus felépítése: ez a magyarság vágya, melyet mi is hordozunk és munkába önteni törekszünk. S miközben szívünket és írói életünk jövő napjait betölti ez a szándék, a nemzeti egység bölcsője mellől tolmácsoljuk is mindenkinek. A közös cél gondjában kezünket nyújtjuk a munkásoknak, köszöntésünket lélekből küldjük a parasztságnak és szívből az ifjúságnak. Győzzük meg együtt a politika vezetőit, hogy a politika nem lehet öncél, hanem csak a nép üdvére eszköz; s készítsük őket arra, hogy a magyarság egységes óhaja szerint használják ezt az eszközt. Vagyis a függetlenség kivívására egyfelől, belső életünkben pedig arra, hogy a munkások és a parasztságnak törzsére, a szellem és az értelmiség segítségével, felépüljön az egészséges magyar társadalom, az önkormányzat demokratikus módján. Csak így jöhet létre az erős és gazdag állam, melynek barátsága más államokkal igaz és tartós, s amely nemcsak számúzi az emberi kizsákmányolást, hanem maga sem nehezedik nyomasztó terhével a népre. A nyugalmas és dolgozó társadalom, a nép jólétén örökös állam fölött emígy biztos záloga lesz a jövőnek a nemzet. Mindezekben a magyar gondjainkat röviden elmondottuk és véleményünkről hitvallást teszünk. Írói munkánk igéi lesznek szavaink, gondunk örökös az időben, véleményünk pedig a közírás betűibe és irodalmi művekbe költözik. Hűséget fogadunk a zászló előtt, mely jelezte nekünk, hogy a nép forradalmi egységéből a nemzet újjászületett. Ebben a hűségben, hitvallásunk alapján, gondozni és védeni fogjuk a magyarság szellemét. Erkölc legyen a munkánk talpköve, műveinkben pedig találjon értelmet és formát a nép alkotó ereje, az emberiség és eszméivel a kor. Egyedül így leszünk méltók a nagy elődökhöz, s egyedül így válhatunk későbbi nemzedékek érdemes őseivé.”

Az elnökségi állásfoglalást nyolc ellenszavattal és négy tartózkodással a közgyűlés elfogadta, majd megkezdődött a beszámoló vitája. Néhányan, így Madarász Emil, Trencsényi-Waldapfel Imre és Gereblyés László az akkori meggrögződő hivatalos állásfoglalások szellemében támadták azt, hogy a beszámoló népfelkelésnek minősítette az októberi tömegmozgalmat, egyszersmind azt követelték, hogy az írószövetség vállaljon szolidaritást a kormány tevékenységével. Ennek során kellemetlen incidensre is sor került, Geréb László „Fogja be a száját, pimasz!” felkiáltással kívánta leinteni a közbeszóló Illyés Gyulát; ez a közgyűlés általános felháborodását váltotta ki.

Részben a kormánypárti írók véleményét vitatva szólalt fel Déry Tibor, aki először Mihail Solohovnak a *Népszabadságban* megjelent nyilatkozatával szállt vitába. A neves szovjet író ugyanis megróttta a magyar íróársadalmat azért, mert úgymond tétlenül nézték a „reakció előretörését”. „Én itt erről a helyről – szögezte le a felszólaló – valamennyi magyar író nevében tiltakozom ez ellen a vajmi kevés felelősségérzetre valló ítélet ellen. Nemcsak igazságtalannak bélyegzem meg, de ízlésemet és erkölcsi egyensúlyomat is sérti, hogy egy nagy hatalom író-képviselője mondja ezt az ítéletet egy kis nemzet írói felett, éppen egy olyan történelmi pillanatban, amikor ha másért nem, okosságból és lovagiasságból is a legnagyobb tapintattal kellene bánni a nemzeti önérzettel. Az igazságra való törekvés, az igazság fáradhatatlan kutatása az író legnemesebb hagyománya. Kérdelem Solohovtól, vajon nem gondolt-e arra, hogy más oka is lehet annak, ha a magyar írók bátorsága nem vonult hadba az ellenforradalom ellen? Talán egyszerűen az, hogy nem volt ellenforradalom. Ellenforradalom abban az értelemben, ahogy a hivatalos politika megfogalmazta és átminősíti az október 23-án kezdődött népi forradalom jellegét.”

Déry a következőkkel fejezte be felszólalását: „Kedves Barátaim! A most induló vita előtt is erre kérek mindenkit: a történelmi igazság kutatására. Az elmúlt esztendőben a megpróbáltatások egyesítettek bennünket. Ma sincs okunk vigasságra. A nyomás, amely alatt állunk, szorítson bennünket nemességre és méltóságra. És ne feledjük el, hogy attól nőttünk, hogy a nemzet megnőtt bennünk. A munkásságnak, az értelmiségnek, talán még a parasztságnak is ma bennünk van a bizalma, és az a megdöbbentő és felemelő helyzet állt elő, hogy az ország ma tőlünk kér tanácsot, útmutatást, és bennünket tekint szellemi vezetőinek, akár akarjuk, akár nem. Minden kimondott és leírt szavunkat ez a felelősség ellenőrizze. Ne féljünk attól, hogy szembenézünk a tényekkel és megállapítjuk, hogy a magyar nemzet egy nagy tragikus korszakába ért, mely attól válik még komorabbá, hogy nemrég csak egy lépés választott el egy boldogabb kor ígéretétől. De hitünket se veszítsük el, magunkban és a nemzet életében. Dolgozunk. Barátaim, folytassuk mesterségünket, ha másként nem lehet, az asztalfiók számára. Szenvedélyünk mellől ne maradjon el a bölcsesség, sértődöttségünket mérsékelje felelősségünk a jövőért. Dolgozunk, Barátaim, jobban és becsületesebben, mint valaha.”

Horváth Zoltán a Magyar Újságírók Szövetsége elnökségének nevében az újságírók szolidaritását nyilvánította ki az írószövetséggel. Ő is említést tett a letartóztatásban levő újságírókról, Gimes Miklósról és Obersovszky

Gyuláról, s a maga részéről elfogadva az Erdei Sándor által adott politikai visszatekintést, az írók és az újságírók összefogásának szükségességét emelte ki: „létesítsünk szerves együttműködést az újságíró-szövetség és az írószövetség közt. Ahogy mi kiállunk azért, hogy a letartóztatott írókat bocsájtásuk szabadon, kérjük az írószövetséget is, foglaljon állást a letartóztatott újságírók s a még letartóztatásban élő újságírók, Gimes és Obersovszky szabadon bocsájtásáért. Folytassunk közös harcot azért, hogy félelem nélkül, becsületesen lehessen írni s becsületesen lehessen kifejezésre juttatni azt, ami hitünk és meggyőződésünk szerint a magyar nép akarata és a magyar szocializmus építése.”

Ezek után Erdei Sándor válaszolt az elhangzottakra, hitet tett a magyar szellemi élet folyamatossága mellett, s felolvasta az írószövetség elnökségének december 3-i állásfoglalását: „A magyar írók minden körülmények között a magyar népet szolgálják, tollukat nem adják eszközül semmiféle kormány- vagy pártterdek kiszolgálására. Hitet teszünk a magyar szellemi élet folyamatossága mellett. Ha megszólalunk, csak tiszta fórumon hallatjuk szavunkat, és minden körülmények között csak az igazat mondjuk. Jelenleg is követeljük a kormánytól, hogy adja vissza az írószövetség lapjainak, folyóiratainak folytatási jogát. Követeljük a könyvkiadás folytatását.” Végezetül az elnöklő Veres Péter az írószövetség autonómiájának fenntartása mellett nyilatkozott: „akármiképpen fejlődik a magyar társadalom kormányzása, belső élete, akár pártkormány lesz, akár valamely sajátlagos újfajta koalíció születik, mi mindenesetre úgy tartjuk helyesnek, célszerűnek, okosnak, sőt a kormányzat érdekében valónak, hogy az írószövetség autonómiája, mint társadalmi és szellemi testületé, biztosítottassék, hogy ne kelljen nekünk semmiféle kormányzatot, mondom, még egy kedvünk szerinti kormányzatot sem közvetlenül támogatni, sem a saját fórumokon, sem sehol.”

A küzdelem bukása és erkölcsi győzelme

Ez az autonómia azonban, úgymond, már csak percekig létezett: nem sokkal a taggyűlés után a kormány Siklósi Norbert személyében miniszteri biztost nevezett ki az írószövetség élére, egyszersmind felfüggesztette annak önkormányzatát. Ezt a *Népszabadság* 1957. január 18-i száma a következőkben jelentette be: „A Belügyminisztérium megállapította, hogy a Magyar Írók Szövetségében a Magyar Népköztársaság érdekeivel ellentétes tevékenység folyt. Ezért a belügyminiszter a Népköztársaság Elnöki Tanácsának az egyesületek feletti felügyeleti jogkör gyakorlásáról szóló törvényerejű rendelete alapján

a Magyar Írók Szövetségének működését ideiglenesen felfüggesztette. A kormány az írószövetség ügyeinek intézésére kormánybiztost nevezett ki.” Nem sokkal ezután a következő hír jelent meg. „Ellenforradalmi cselekményekben való részvétel súlyos gyanúja alapján a BM illetékes szervei őrizetbe vették Tardos Tibor, Varga Domokos, Háy Gyula, Lengyel Balázs és Zelk Zoltán írókat, Novobáczy Sándor és Lócsei Pál újságírókat. A letartóztatottak ellen büntetőeljárás indul.” További írókat is letartóztatásba helyeztek, s hamarosan megindultak az írópercek, amelyek során Déry Tibort, Háy Gyulát, Zelk Zoltánt, Tardos Tibort, Molnár Zoltánt,

Fekete Gyulát, Varga Domokost, Eörsi Istvánt és Gáli Józsefet ítélték el, többségüket igen súlyos börtönbüntetésre, sőt, miként később kiderült, Déryt eredetileg halálos ítélettel akarták sújtani a bíróság tagjai. Mindez gyakorlatilag az írószövetség munkájának megszüntetését és a magyar irodalmi élet szétverését jelentette: a szövetség új körülmények között, az 1956-os elvektől lényegesen eltérő politikai platformon, csak 1959-ben alakulhatott újjá, és csak a hatvanas évek közepére, miután az elítélt írók amnesztiában részesültek, indulhatott meg az irodalmi konszolidáció.